

บทที่ 6

วิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของระบบชุมชนชาวนาในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นลุ่มน้ำแห่งเดียวในประเทศไทยที่มีน้ำฝน น้ำจืดจากคลองและน้ำหลากจากแผ่นดินไหลจากพื้นที่ลุ่มน้ำฯ ลงสู่ทะเลสาบสงขลา และมีน้ำเค็มจากทะเลเข้ามาผสมผสาน ทำให้มีลักษณะเป็นแบบลากูน(Lagoon) ขนาดใหญ่ พื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาจึงจัดเป็นแหล่งกำเนิดวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นหลายอย่างของภาคใต้ นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดปัจจัยพื้นฐานของการดำรงชีวิต ซึ่งแตกต่างกันตามสภาพของพื้นที่ และตามแหล่งทรัพยากร เช่น พื้นที่ในการทำสวนยางพาราหรือสวนผลไม้ การทำข้าวไร่ และพืชไร่อื่นๆ มีการหาของป่า และทำนาดอน โดยเฉพาะพื้นที่ราบตอนกลาง จัดเป็นพื้นที่ที่กว้างที่สุดของลุ่มน้ำทะเลสาบ ทำให้กลายเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญที่สุดของลุ่มน้ำทะเลสาบในเขตภาคใต้ วิวัฒนาการประกอบอาชีพของผู้คนนั้นเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพภูมิประเทศ แต่ก็ยังเป็นที่ยังถกเถียงกันในทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยา โบราณคดี และประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับวิวัฒนาการการก่อกำเนิดของชุมชนชาวนา ทะเลสาบสงขลา โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอควนขนุน อำเภอเมืองพัทลุง อำเภอเขาชัยสนและอำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง นับเป็นพื้นที่ซึ่งมีความเป็นเฉพาะแห่งหนึ่งของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เพราะเป็นพื้นที่ราบขนาดใหญ่ที่เคยเป็นแหล่งปลูกข้าวหล่อเลี้ยงคนทั่วคาบสมุทรมาลายู การศึกษาประวัติศาสตร์ของพื้นที่แห่งนี้จึงเป็นไปเพื่อเป็นการปูพื้นฐานให้เห็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้เห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ ซึ่งสามารถกำหนดได้ดังนี้

1. ยุคก่อนประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ยุคโบราณ (ตั้งแต่มีการสำรวจพบร่องรอยของมนุษย์ถึงอาณาจักรสุโขทัย)

ในช่วงเวลานี้เป็นช่วงเวลาที่มีการค้นพบหลักฐานทางด้านโบราณคดีและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ค่อนข้างน้อย แม้นในยุคหลัง ๆ คือช่วงที่เกิดอาณาจักรสุโขทัยจะมีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา กับอาณาจักรอื่น ๆ เช่น อาณาจักรศรีวิชัยตามพหุรงค์ แต่ยังไม่มียุคของความสัมพันธ์ที่ชัดเจนตายตัวว่าจะมีความสัมพันธ์ในเชิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยเฉพาะการค้าขายของป่า ซึ่งเป็นสินค้าที่มีอยู่มากในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา บริบทที่กล่าวมาอย่างสังเขปจึงกำหนดให้ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงยุคอาณาจักรสุโขทัยเป็นช่วงเวลาที่ทำการศึกษาเป็นยุคเดียวกัน โดยสามารถกำหนดเป็นช่วงเวลาย่อยได้คือ

- 1.1 ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ก่อนพุทธศตวรรษที่ 4
- 1.2 ยุคแรกเริ่มประวัติศาสตร์ของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา พุทธศตวรรษที่ 5 - 11
- 1.3 ประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ยุครัฐโบราณ พุทธศตวรรษที่ 12 - 18
- 1.4 ประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ยุคสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ 19 - 21

แม้ว่าการศึกษาจะกำหนดขอบเขตพื้นที่ส่วนหนึ่งของลุ่มทะเลสาบสงขลาก็ตาม ด้วยข้อจำกัดทางด้านหลักฐานข้อมูล ภาพที่ได้จากการศึกษาจึงเป็นของลุ่มทะเลสาบสงขลาทั้งหมด อีกทั้งยังเป็นเพียงภาพรวมและภาพร่างของชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการปูพื้นฐานให้เห็นถึงชุมชนในช่วงเวลานี้อันจะนำไปสู่การมองเห็นความเคลื่อนไหวของชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาซึ่งเป็นดินแดนที่มีพัฒนาการทางด้านประวัติศาสตร์มายาวนานไม่น้อยกว่า 6,000 ปี (ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์) มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ตามป่าเขาและถ้ำหินปูนทางทิศตะวันตก ต่อมาได้เคลื่อนย้ายลงสู่ที่ราบริมน้ำลำคลองและฝั่งทะเล ได้เริ่มติดต่อกับอินเดีย จีน และ อาหรับ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 และพัฒนาเป็นชุมชนเมืองท่าบริเวณคาบสมุทรสทิงพระ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 เรียกว่า “เมืองสทิงพาราณสี” เมื่อเมืองสทิงพระเสื่อมอำนาจลง จึงได้เกิดเมืองพัทลุงขึ้นทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลาประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 และเมืองสงขลาทางฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลาประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 - 22 จึงทำให้ดินแดนบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และศิลปวัฒนธรรมเป็นดินแดนที่มีความหลากหลายทางด้านชาติพันธุ์และความหลากหลายวัฒนธรรม มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมค่อนข้างสูง เช่น วัฒนธรรมไทย จีน มาลายู เป็นต้น วัฒนธรรมเหล่านี้ได้หล่อหลอมวิถีชีวิตผู้คนเข้าด้วยกันจนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่ตกทอดเป็นมรดกของแผ่นดินมาจนปัจจุบัน (คำนวณ นวลสนอง, 2540) ชุมชนเริ่มแรกสมัยประวัติศาสตร์ของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา น่าจะมีการพัฒนาขึ้นบริเวณคาบสมุทรสทิงพระ ดังปรากฏหลักฐานชัดเจนเมื่อเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 12 และมีความเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 - 19 ซึ่งมีชุมชนโบราณกระจายอยู่หลายชุมชนที่สำคัญคือ 4 ชุมชนได้แก่ ชุมชนโบราณปะโอ ชุมชนโบราณสะทิงพระ ชุมชนโบราณเขาควหา ชุมชนโบราณเขาควหา - เขาพะโคะ และชุมชนสีหยัง แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญของชาติ ประกอบด้วยชุมชนโบราณ เมืองโบราณ วัดโบราณ เจดีย์สถาน ถ้ำเตาเผาโบราณ ฯลฯ หลักฐานเหล่านี้พบเป็นจำนวนมากในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ดังนี้ (ธราพงศ์ ศรีสุชาติ, 2528)

เมืองโบราณ และชุมชนโบราณ เมืองแหล่งโบราณและชุมชนโบราณ พบกระจายตัวบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในแหล่งที่เคยเป็นที่ตั้งศูนย์กลางการปกครองทั้งในระดับเมืองใหญ่ หรือเมืองหลักได้แก่ เมืองพัทลุง และเมืองสงขลา และระดับเมืองรองหรือเมืองบริวาร เช่น เมืองพระเกิด เมืองชรัต เมืองศรีขนา เมืองสทัง เมืองพะโคะ เมืองพังยาง เมืองสทิงพระ เป็นต้น เมืองเหล่านี้เคยเจริญรุ่งเรือง ได้ทั้งหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้มากมาย เช่น คูน้ำ หรือคันดิน ป้อมปราการ เป็นต้น แต่บางแห่งก็ไม่มีหลักฐานคูน้ำ คันดิน เป็นขอบเขตของเมืองหรือชุมชน

วัดและเจดีย์สถาน ศาสนสถานประเภทวัดเจดีย์สถานพบจำนวนมากในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาที่เป็นวัดโบราณเป็นแหล่งศูนย์กลางความเชื่อความศรัทธาของชุมชน ภายใน

วัด ประกอบด้วย เจดีย์ อุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ พระพุทธรูป และกุฏิที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และเป็นที่พักอาศัยวัดและเจดีย์

ถ้าโบราณ แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีประเภทถ้ำบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาพบได้ทั่วไปบริเวณภูเขาหินปูน ซึ่งเป็นแหล่งพำนักและที่ฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และในสมัยประวัติศาสตร์ ถ้ำหลายแห่งถูกพัฒนาให้เป็นศาสนสถาน หรือสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชุมชนบริเวณใกล้เคียง จึงทำให้ถ้ำเป็นแหล่งรวมหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้เป็นอย่างดี แต่บางแห่งหลักฐานต่าง ๆ ถูกทำลายไป

2. ประวัติศาสตร์ยุคจารีต (อยุธยาถึงทศวรรษ 2430)

ในช่วงเวลานี้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลากับอำนาจราชสำนักมีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้นแนบแน่นมากขึ้น มีระบบการจัดการทรัพยากร การแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างราชธานี กับกลุ่มผู้นำท้องถิ่นในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามากขึ้น ในเรื่องอำนาจทางการปกครองแม้ว่าราชธานีได้เข้ามามีบทบาทอย่างต่อเนื่องแต่กลุ่มผู้นำท้องถิ่นก็ยังคงมีอิสระและสามารถปกครองท้องถิ่นได้อย่างค่อนข้างเป็นอิสระ

3. ประวัติศาสตร์ยุคสมัยใหม่ (ทศวรรษ 2430 ถึงปัจจุบัน)

เป็นช่วงเวลานับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงได้มีการปฏิรูปการปกครอง โดยการยกเลิกระบบการปกครองแบบเก่าที่เรียกว่า จตุสดมภ์ หรือ เวียง วัง คลัง นา มาเป็นแบบเทศาภิบาล ซึ่งเป็นการปกครองแบบมีกระทรวง ทบวง กรม ในขั้นแรกมี 12 กระทรวง การปฏิรูปการปกครองทำให้อำนาจของท้องถิ่นกระชับเข้าสู่ส่วนกลางมากยิ่งขึ้น การปฏิรูปการปกครองในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเริ่มต้นตั้งแต่ทศวรรษ 2430 เป็นต้นมา ผลของการปฏิรูปทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างต่าง ๆ ในท้องถิ่น โดยเฉพาะด้านการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ กล่าวเฉพาะท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลา การปฏิรูปการปกครองทำให้ระบบการปกครองแบบเก่าที่เรียกว่า “กินเมือง” ลื่นสุดลง ช่วงเวลานับตั้งแต่ปฏิรูปการปกครองแล้ว ชาวบ้านทุกคนในลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นราษฎรของอาณาจักรอย่างเท่าเทียมกัน ในแง่ของเศรษฐกิจ ช่วงเวลานี้ระบบการผลิตแบบใหม่ คือการผลิตเพื่อค้าขายเริ่มเกิดขึ้นและขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบัน ฉะนั้นในช่วงประวัติศาสตร์ยุคสมัยใหม่ของลุ่มทะเลสาบสงขลานั้นว่ามีพัฒนาการที่รวดเร็ว เปลี่ยนแปลงอย่างก้าวกระโดด นอกจากนี้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในช่วงนี้มีอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของโลกเกิดขึ้น ในทางประวัติศาสตร์จึงไม่มีปัญหาเรื่องการขาดข้อมูล อีกทั้งเป็นช่วงเวลาที่ยังหาข้อมูลได้จากการสัมภาษณ์ผู้คนในชุมชน เป็นช่วงเวลาที่ผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันค่อนข้างสูง เป็นช่วงเวลาที่ชุมชนพัฒนาเข้าสู่การเป็นชุมชนชาวนาอย่างเต็มรูปแบบ ด้วยปัจจัยทั้งหมดนี้จึงให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงเวลาสมัยใหม่

(รายละเอียดประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในแต่ละยุคหาอ่านได้ใน รายงานโครงการวิจัยย่อย 1 “ศึกษาวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของระบบชุมชนชาวนาในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาใน 4 เขตลุ่มน้ำย่อย จังหวัดพัทลุง” โดย ว่าที่ ร.ต.ประสิทธิ์ บัวงาม)

การศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอาจมีปัจจัยที่ทำให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหลายปัจจัย ดังนี้

ปัจจัยภายใน ที่สำคัญคือคนในท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งผู้นับถือศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม เกี่ยวกับผีสงเทวดา และไสยศาสตร์ทางศาสนาพราหมณ์ ทำให้หลักฐานทางศาสนาโดยเฉพาะหลักฐานทางพุทธศาสนาซึ่งมีการเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นรูปวัตถุ เป็นเหตุให้มีมีจิตวิญญาณหนึ่งเข้าไปชุดทำลายพระพุทธรูป พระเจดีย์ และอุโบสถ เพื่อหาเครื่องรางของขลัง และทรัพย์สินสมบัติที่เชื่อว่าฝังอยู่ภายในโบราณวัตถุนั้นๆ เช่น การชุดทำลายพระพุทธรูปไสยาสน์ภายในถ้ำเขาหัวช้าง อ. ตะโหมด การชุดทำลายพระพุทธรูปไสยาสน์ภายในถ้ำพระเจ้าชัยบุรี อ. เมืองพัทลุง เป็นต้น ปัจจัยนี้เกิดขึ้นเนื่องจากท้องถิ่นไม่เห็นความสำคัญของการเป็นแหล่งทางประวัติศาสตร์ จึงเป็นเหตุให้คนส่วนหนึ่งเข้าไปทำลายและเปลี่ยนแปลงแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีไปจากสภาพเดิม หรือบางแห่งถูกทำลายไปทั้งหมด รวมถึงปัจจัยสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นหรือสภาพภูมิศาสตร์ที่แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีนั้นๆ ตั้งอยู่ โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมที่เสื่อมไปเพราะภัยตามธรรมชาติ ทั้งวาตภัย อุทกภัย และอัคคีภัย อันเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งทำลายหรือทำให้แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีเปลี่ยนแปลงไปจากสภาพเดิม

ปัจจัยภายนอก ที่สำคัญได้แก่ การพัฒนาประเทศให้ทันสมัย และอิทธิพลศิลปวัฒนธรรมตะวันตกที่ลั่งไหลเข้าสู่สังคมไทย ปัจจัยด้านการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตก แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 - 4 (พ.ศ. 2504 - 2524) เป็นแผนที่เน้นการเพิ่มรายได้ของประชาชน ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำและช่องว่างระหว่างประชาชนในเมืองและชนบท แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 - 7 (พ.ศ. 2525 - 2539) ได้มีการปรับเปลี่ยนนโยบายการพัฒนาประเทศ โดยมุ่งกระจายความเจริญสู่ชนบท เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินี้ ส่งผลต่อการพัฒนาบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดการพัฒนาอาชีพที่ปรับเปลี่ยนจากเกษตรกรรมเพื่อยังชีพไปเป็นเกษตรกรรมเพื่อการค้าในระบบทุนนิยม สาธารณูปโภคต่างๆ เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา สะพาน เป็นต้น ใ้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็ว ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ส่งผล การเปลี่ยนแปลงของแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีหลายแห่ง เนื่องจากมีการตัดถนนหรือสร้างถนนผ่านเข้าไปในบริเวณแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีหลายแห่ง เช่น ตัดถนนบางส่วน ผ่านเมืองสทิงพระ ผ่านโคกเมือง เป็นต้น บางแห่งมีการสร้างอาคารสถานที่ของราชการลงบนแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี การพัฒนาดังกล่าวจึงส่งผลการเปลี่ยนแปลงของแหล่ง

ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ การหลังไหลเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกที่มุ่งเน้นการพัฒนาด้านวัตถุก็ส่งผลให้ประชาชนในท้องถิ่นหันไปนิยมสิ่งก่อสร้างใหม่ ๆ และทำลายสิ่งล้ำสมัย เป็นเหตุให้เกิดการรื้อถอนหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งก่อสร้างที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เช่น การรื้อถอนอิฐจากเมืองพัทลุงเก่าชัยบุรีไปสร้างบ้านเรือน เป็นต้น การพัฒนาดังกล่าวเป็นสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นอย่างมาก

4. วิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดิน และป่าไม้บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในช่วง 100 ปี

4.1 วิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาระหว่างปี พ.ศ. 2442- ปัจจุบัน

ระหว่างปี พ.ศ.2442 - สงครามโลกครั้งที่ 2(พ.ศ.2489) ในภาพรวมของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก เพราะทรัพยากรธรรมชาติในขณะนั้นยังมีความอุดมสมบูรณ์มาก การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักของชุมชนยังคงเป็นพื้นที่ป่าไม้ ทำนา ทำสวนยาง และทำสวนไม้ผล และไม้ยืนต้น การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนในยุคนี้ค่อยเป็นค่อยไป โดยเฉพาะการบุกเบิกพื้นที่เพื่อการทำนาและการทำสวนยาง เนื่องจากจำนวนประชากรในพื้นที่ยังมีน้อย และความเป็นอยู่ของคนส่วนใหญ่ยังเรียบง่าย อยู่อย่างพอเพียง จากทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ การผลิตยังใช้วิธีการผลิตแบบดั้งเดิม การเข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบตลาดยังมีอยู่จำกัด แม้ว่าจะมีการผลิตข้าวและยางพาราเพื่อการค้าแล้วก็ตาม เทคโนโลยีที่ทันสมัยที่จะนำมาใช้เพื่อช่วยพัฒนาการผลิตและการใช้ทรัพยากรยังมีน้อย การคมนาคมขนส่งยังไม่สะดวก โดยเฉพาะการขนส่งจากชนบทมาสู่เมืองหรือสถานีรถไฟยังลำบากมาก นโยบายรัฐที่สนับสนุนให้มีการจับจองที่ดินเพื่อการเพาะปลูก ประกอบกับปัจจัยด้านความต้องการของตลาดยางและข้าวจึงส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในยุคนี้ค่อนข้างมาก การที่รัฐสนับสนุนให้นายทุนจีนบุกเบิกที่ดินเพื่อสกัดกั้นอิทธิพลของทุนตะวันตก ทำให้ชาวจีนมีการบุกเบิกที่ดินเพื่อทำนาและทำสวนยางพาราขนาดใหญ่จำนวนไม่น้อย อย่างไรก็ตามผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินยังมีอยู่ในขอบเขตที่จำกัดมาก และความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินในยุคนี้มีค่อนข้างน้อย (สุธัญญา ทองรักษ์, 2546)

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบมีประสบการณ์เรื่องข้าวยากหมากแพง ประกอบกับราคายางดีมาก กระตุ้นให้มีการบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำนาและสวนยางมากขึ้น แม้ว่าในช่วงแรก วิธีการบุกเบิกและการผลิตยังเป็นแบบดั้งเดิม ใช้แรงงานในครัวเรือน แต่หลังปี พ.ศ. 2505 เป็นต้นมา รูปแบบการเข้าไปใช้ประโยชน์ที่ดินเปลี่ยนแปลงไป มีปัจจัยภายนอก โดยเฉพาะการแทรกแซงจากรัฐ ทั้งในเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานด้านถนนหนทางและนโยบายด้านการเพาะปลูก เข้ามามีอิทธิพลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินมากขึ้น มีการใช้

เทคโนโลยีมากขึ้น ชาวนาเริ่มใช้รถแทรกเตอร์ไถนาและหลังจากนั้นใช้รถไถเดินตาม ควบคู่กับการชลประทานของรัฐซึ่งขยายเพิ่มขึ้นมากในปี พ.ศ. 2513 มีการส่งเสริมการปลูกข้าวพันธุ์ดี ควบคู่กับการใช้ปุ๋ยและสารเคมีกำจัดศัตรูข้าว การปฏิวัติเขียวแพร่หลายมากขึ้น เมื่อชาวนาเริ่มพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากขึ้น ประกอบกับการจัดการที่ไม่สู้ดีนัก เมื่อราคาข้าวตก ชาวนาเริ่มมี ปัญหาหรือเสี่ยงต่อการขาดทุน และอาการเช่นนี้เริ่มปรากฏประมาณปี พ.ศ. 2520 โดยเฉพาะ ในพื้นที่ทำนาได้ปีละครั้ง พื้นที่ถือครองจำกัด แต่ในพื้นที่เขตชลประทานที่ทำนาได้อย่างน้อยปี ละ 2 ครั้ง และมีพื้นที่ถือครองมาก ชาวนายังคงประกอบอาชีพนี้ต่อไปได้โดยไม่มีปัญหามากนัก (สุธัญญา ทองรักษ์, 2546) ประกอบกับในช่วงปี พ.ศ. 2525-2517 รัฐประกาศให้สิทธิแก่ ราษฎรที่บุกเบิกพื้นที่ป่า มีการออกเอกสารสิทธิทำกิน ทำให้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกยาง เพิ่มขึ้นมากและขยายไปถึงป่าต้นน้ำลำธารที่อุดมสมบูรณ์ ดังนั้นการใช้ประโยชน์ที่ดินใน การทำสวนยางในช่วง 50 ปีที่ผ่านมาเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล โดยในปี พ.ศ. 2543 มีมากกว่า 2 ล้านไร่ บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบ 1 ใน 6 ของพื้นที่ปลูกยางทั้งประเทศ ปัจจัยที่มีบทบาทมากต่อ การขยายพื้นที่ปลูกยางนอกจากด้านการตลาดแล้ว คือ นโยบายการสนับสนุนของรัฐโดยการ ประกาศใช้ พ.ร.บ. กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ที่สนับสนุนให้ชาวสวนยางใช้ยางพันธุ์ดี ควบคู่กับการแนะนำดูแลรักษาที่ดี

4.2 การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาใน ช่วง พ.ศ. 2442 - ปัจจุบัน

ยุคที่ 1 ประมาณพ.ศ. 2442 - สงครามโลกครั้งที่ 2 (2489) ในยุคนี้อุบัติการณ์ สำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาหลายประการ ได้แก่

- พ.ศ. 2442 เริ่มมีการนำพันธุ์ยางมาเผยแพร่ในภาคใต้ของประเทศไทย
- ช่วงปี พ.ศ. 2452 - 2463 มีการสร้างทางรถไฟสายใต้
- ประมาณ พ.ศ. 2460 รัฐมีนโยบายใช้นายทุนจีนสกัดกั้นอิทธิพลของทุนอังกฤษ

โดยอนุญาตให้บุกเบิกที่ดินเพื่อทำสวนยางและทำนาขนาดใหญ่ ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการ ใช้ที่ดินอย่างมีนัยสำคัญ

- หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการประกาศพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ฉบับ พ.ศ. 2479 โดยผู้ที่ต้องการที่ดินรกร้างว่างเปล่า สามารถขอจับจองจากพนักงานได้กระตุ้นให้ มีการจับจองที่ดินมากขึ้น

ยุคที่ 2 พ.ศ. 2490 - ปัจจุบัน(2544) ในยุคนี้เป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ ประโยชน์ที่ดินมากกว่ายุคที่ 1 มีปัจจัยต่างๆมากมายที่เข้ามาอิทธิพลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดิน ของชุมชน ประกอบกับในยุคนี้ชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบตลาด มากขึ้น มีการค้าเชื่อมโยงกับภายนอกมาก และเป็นยุคที่รัฐบาลเข้ามาแทรกแซงกิจกรรมต่างๆ มาก ด้านพระราชบัญญัติที่ดิน ด้านเงินทุน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และด้านเทคโนโลยี การผลิต เป็นต้น สินค้าที่ชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาและภาคใต้ผลิต โดยเฉพาะยางพารา

และข้าว ซึ่งเป็นสินค้าส่งออกได้รับผลกระทบมากกับความผันผวนของราคาในตลาดโลก ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ตัวอย่างเช่น ประมาณปี พ.ศ. 2530 ชุมชนทางฝั่งตะวันออกของกลุ่มน้ำทะเลสาบได้เปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากการทำนาเป็นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำด้วยเหตุผลแรงจูงใจด้านผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ เหตุการณ์สำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ในยุคนี้พอสรุปในเบื้องต้นดังนี้

- การปฏิวัติเขียวในพื้นที่ มีการพัฒนาการชลประทานใน พ.ศ. 2493
- พ.ศ. 2493 - 2495 ราคายางธรรมชาติสูงขึ้นกว่าเดิมประมาณ 3 เท่า ได้มีการปลูกยางเพิ่มในช่วงนี้ 1,230,000 ไร่
- พ.ศ. 2503 ตราพระราชบัญญัติกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง และการจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางใน พ.ศ. 2504
- พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 ซึ่งเป็นการกำหนดของเขตการประโยชน์ที่ดินของประเทศเพื่อกิจกรรมทางด้านป่าไม้
- มีการเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติใน พ.ศ. 2504
- การพัฒนาสินเชื่อการเกษตร ได้มีการก่อตั้งธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร(ธกส.) ตั้งแต่ พ.ศ. 2510 เพื่อสนับสนุนการใช้ปัจจัยการเกษตรในการปฏิวัติเขียว
- การพัฒนาพันธุ์ข้าวเพื่อใช้ในการปฏิวัติเขียวได้มีการก่อตั้งศูนย์วิจัยข้าวในจังหวัดพัทลุงตั้งแต่ พ.ศ. 2494 เพื่อมีหน้าที่ในการคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่ได้ผลผลิตสูง
- เริ่มมีการใช้รถแทรกเตอร์ในพื้นที่ใน พ.ศ. 2511
- พ.ศ. 2522 คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบโครงการสิทธิทำกิน(ส.ท.ก) การให้สิทธิทำกินแก่ผู้ที่บุกรุกและอยู่อาศัยอย่างผิดกฎหมายในเขตป่าสงวนแห่งชาตินี้มีวัตถุประสงค์ที่จะลดความรุนแรงของปัญหาทางสังคมและการบุกรุกทำลายป่า โดยการให้เอกสารสิทธิที่แสดงการครอบครองสามารถทำกิน และตกทอดมาถึงบุตรหลานได้ แต่ไม่สามารถจำหน่ายโอนได้
- โครงการดังกล่าวได้มาเริ่มดำเนินการในปีงบประมาณ 2525
- พ.ศ. 2530 เริ่มมีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา
- พ.ศ. 2532 ยกเลิกสัมปทานป่าไม้

4.3 สถานการณ์สภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา

พื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาถูกใช้เพื่อการเกษตรมากที่สุด คือ 5,827 ตร.กม. (3,642,01 ไร่ หรือประมาณ 2/3 ของพื้นที่ทะเลสาบ และเกือบทั้งหมดเป็นการปลูกยางพาราและข้าว ประมาณ 2/3 และ 1/4 ของพื้นที่เกษตร ตามลำดับ) รองลงมาคือ พื้นที่ป่าไม้ 1,164 ตร.กม. (727,426 ไร่ หรือประมาณร้อยละ 13.7) ประกอบด้วยป่าดิบชื้น ป่าชายเลน และป่าพรุ ส่วนใหญ่เป็นป่าดิบชื้นในบริเวณเทือกเขา ซึ่งแหล่งต้นน้ำ พื้นที่น้ำธรรมชาติ 1,060 ตร.กม. (661,848 ไร่ หรือประมาณร้อยละ 12.5) พื้นที่อยู่อาศัย 224 ตร.กม. (139,837 ไร่ หรือ

ประมาณร้อยละ 2.6) พื้นที่อุตสาหกรรม 17 ตร.กม. (ร้อยละ 0.2) พื้นที่แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น 10 ตร.กม.(ร้อยละ 0.1) ที่เหลือเป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์อื่นๆ เช่น ถนน และที่ว่างเปล่า เป็นต้น (ตาราง 11)

ตาราง 11 เปรียบเทียบสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2539 และ พ.ศ. 2543

สภาพการใช้ที่ดิน	เนื้อที่ (ไร่)	
	พ.ศ. 2539	พ.ศ. 2543
พื้นที่อยู่อาศัย	120,224 (2.26)	139,837 (2.63)
พื้นที่เกษตรกรรม	3,310,548 (62.35)	3,542,011 (66.71)
- นาข้าว	1,412,916 (62.61)	962,878 (18.14)
- ยางพารา	1,760,524 (33.16)	2,388,249 (44.98)
- สวนผสม ปาล์มน้ำมัน อื่นๆ	102,285 (1.93)	156,667 (2.95)
- นาทุ่ง	34,823 (0.66)	34,217 (0.64)
พื้นที่ป่าไม้	974,376 (18.35)	727,420 (13.70)
พื้นที่แหล่งน้ำ	668,668 (12.59)	668,668 (12.59)
- แหล่งน้ำธรรมชาติ	661,848(12.46)	661,848 (12.46)
- แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น	6,820(0.13)	6,820 (0.13)
พื้นที่อื่น ๆ	235,540(4.44)	231,414 (4.36)
รวม	5,309,356(100)	5,309,356 (100)

ที่มา: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2542

* ตัวเลขในวงเล็บแสดงว่าร้อยละของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ

4.4 ความเหมาะสมของที่ดินเพื่อการเกษตรและการใช้ประโยชน์ที่ดิน

ดินที่พบในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลามีคุณสมบัติทางเคมีกายภาพแตกต่างกันตามสภาพของพื้นที่และวัตถุดิบกำเนิดดิน ความเหมาะสมของที่ดินต่อพืชชนิดต่าง ๆ นั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายปัจจัย เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของดิน สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ การจัดการ เป็นต้น อย่างไรก็ตามความเหมาะสมของที่ดินเพื่อการเกษตรสำหรับพืชเศรษฐกิจหลัก พอสรุปโดยสังเขปได้ดังนี้ (กรมพัฒนาที่ดินการเกษตร, 2540)

ข้าว พื้นที่ส่วนใหญ่ไม่เหมาะสมสำหรับปลูกข้าว มีเนื้อที่ประมาณ 1,952,520 ไร่ หรือร้อยละ 38.05 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ สาเหตุเนื่องจากพื้นที่ที่มีความลาดชันสูง ดินเป็นทรายจัด ดินเป็นกรดจัด และดินมีการระบายน้ำมากเกินไป พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดสงขลา รองลงมาเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมปานกลางประมาณ 1,416,765 ไร่ หรือร้อยละ 27.61

ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดสงขลา และเหมาะสมเล็กน้อยประมาณ 1,148,665 ไร่ หรือร้อยละ 22.41 ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุง ส่วนพื้นที่ที่เหมาะสมที่สุดไม่พบในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ ยางพารา พื้นที่ส่วนใหญ่ไม่เหมาะสมสำหรับปลูกยางพารา มีเนื้อที่ประมาณ 3,104,935 ไร่ หรือร้อยละ 60.50 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ สาเหตุเนื่องมาจากดินมีการระบายน้ำเร็ว เลวมาก มากเกินไป และสภาพพื้นที่ที่มีความลาดชันมากกว่า 35% พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุง รองลงมาเหมาะสมเล็กน้อยประมาณ 714,405 ไร่ หรือร้อยละ 13.93 ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดสงขลา เหมาะสมปานกลางประมาณ 698,610 ไร่ หรือร้อยละ 13.64 ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุง ส่วนเหมาะสมที่สุดไม่พบในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ

ปาล์มน้ำมัน พื้นที่ส่วนใหญ่ไม่เหมาะสมสำหรับปลูกปาล์มน้ำมัน มีเนื้อที่ประมาณ 1,969,880 ไร่ หรือร้อยละ 38.38 ของพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบ สาเหตุเนื่องมาจากสภาพพื้นที่ที่มีความลาดชัน และดินตื้น การระบายน้ำเร็วมาก มากเกินไป และดินเป็นกรดจัด พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดสงขลา รองลงมาเหมาะสมเล็กน้อยประมาณ 1,643,400 ไร่ หรือร้อยละ 32.04 ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุง เหมาะสมปานกลางประมาณ 904,670 ไร่ หรือร้อยละ 17.65 ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุง ส่วนเหมาะสมที่สุดและเหมาะสมปานกลางไม่พบในพื้นที่ลุ่มน้ำ

ไม้ผล พื้นที่ส่วนใหญ่ไม่เหมาะสมสำหรับปลูกไม้ผล มีเนื้อที่ประมาณ 3,128,265 ไร่ หรือร้อยละ 60.96 ของพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบ สาเหตุเนื่องมาจากดินมีการระบายน้ำเร็วมาก มากเกินไปดินตื้น ดินเป็นกรดจัดและสภาพพื้นที่ที่มีความลาดชันมากกว่า 35% ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุง รองลงมาเหมาะสมเล็กน้อย 1,389,685 ไร่หรือร้อยละ 27.11 ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดสงขลา ส่วนเหมาะสมที่สุดและเหมาะสมปานกลางไม่พบในพื้นที่ลุ่มน้ำ

พืชผัก พื้นที่ที่เหมาะสมเล็กน้อยสำหรับปลูกผัก มีเนื้อที่ประมาณ 3,252,350 ไร่ หรือร้อยละ 63.41ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ สาเหตุเนื่องมาจากดินมีการระบายน้ำเร็วมาก ค่อนข้างเร็ว มากเกินไป เป็นกรด และดินมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดสงขลา รองลงมาไม่เหมาะสมเล็กน้อยประมาณ 1,195,005 ไร่ หรือร้อยละ 23.28 เหมาะสมปานกลาง 70,595 ไร่หรือร้อยละ 1.38 ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุง ส่วนเหมาะสมที่สุดไม่พบในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบ

การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบในปี พ.ศ. 2543 (ตาราง 9) จะเห็นได้ว่าการที่ประชาชนส่วนใหญ่ของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาพึ่งพาอาชีพการเกษตร ทำให้การใช้ที่ดินของลุ่มทะเลสาบสงขลาสูงถึง 4,134 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 75.51 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ ถูกใช้ไปเพื่อทำการเกษตร โดยการใช้ที่ดินที่โดดเด่นมาก คือ การทำสวนยางพารา มีสูงถึง 2.311 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 42.22 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา รองลงมาเป็นการใช้ที่ดินเพื่อทำนาซึ่งมีประมาณ 1,496 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 27.34 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ และการใช้ที่ดินเพื่อทำสวนไม้ผล 243,519 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 4.45 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ และพื้นที่ทำ

นาถุง ประมาณ 67,956 ไร่ ส่วนพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์เป็นที่อยู่อาศัยมีเพียงร้อยละ 17.97 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบเท่านั้น

ตาราง 12 การใช้ที่ดินในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2543

ประเภทการใช้ที่ดิน	เนื้อที่ (ไร่)	ร้อยละ
ทางการเกษตร	4,134,539	75.51
-ทำนา	1,496,885	27.34
-ทำสวนยางพารา	2,311,852	42.22
-ไม้ผล	243,519	4.45
-ปาล์มน้ำมัน	12,662	0.23
-ทำนาถุง	67,956	1.24
- อื่น ๆ	1,665	0.03
ป่าไม้	983,946	17.97
แม่น้ำลำคลอง	18,548	0.34
ที่อยู่อาศัย	102,570	1.87
อื่น ๆ	236,146	4.31
รวม	5,475,749	100.00

ที่มา: กรมพัฒนาที่ดิน, 2542.

จากผลการศึกษาวิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วง 100 ปีที่ผ่านมา สามารถสรุปประเด็นปัญหาที่สำคัญได้ดังนี้ (สุธัญญา ทองรักษ์, 2546)

1) ปัญหาทางกายภาพ ปัญหาทางกายภาพที่เกี่ยวข้องกับที่ดินส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในยุคหลัง โดยเฉพาะหลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้น ซึ่งปัญหาดังกล่าว ได้แก่ ปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ ปัญหาการพังทลายของดิน ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรดินและความอุดมสมบูรณ์ของดิน ปัญหาขาดแคลนน้ำในพื้นที่การเกษตร และปัญหาสภาพแวดล้อมในพื้นที่เลี้ยงกุ้งเสื่อมโทรม

2) ปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินไม่เหมาะสม ได้แก่ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความต้องการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไว้เพื่อผลประโยชน์อื่น ๆ กับความต้องการใช้ประโยชน์ที่ดินของราษฎรเพื่อการเกษตร และความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำนาและการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในพื้นที่ชายฝั่งทะเลและบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา

3) ปัญหาการถือครองที่ดินและเอกสารสิทธิ์ เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย มีขนาดการถือครองที่ดินขนาดเล็กไม่กี่ไร่ และมีการถือครองที่ดินอีกจำนวนมากที่

เกษตรกรถือครองโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน ทั้งนี้มีทั้งที่อยู่ในเขตและไม่ได้อยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ

4) ปัญหาเกี่ยวกับนโยบายของรัฐ นโยบายรัฐมีบทบาทสำคัญมากต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในช่วงต่าง ๆ ที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นนโยบายรัฐเรื่องภาษี เรื่องการจับจองที่ดิน การส่งเสริมการเพาะปลูก การชลประทาน พ.ร.บ.กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง นโยบายเรื่องการออกเอกสารสิทธิ์ทำกิน (ส.ท.ก.) และนโยบายส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นหลายส่วนเป็นผลพวงจากความล้มเหลวของการดำเนินนโยบายรัฐในทางปฏิบัติ ตัวอย่างที่เด่นชัดของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบที่สามารถสรุปได้ คือ บทบาทของรัฐในการดำเนินนโยบายด้านป่าไม้และการแก้ปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตพื้นที่ป่าในกรณีของชุมชนตะโหมด ก่อให้เกิดความขัดแย้งมากขึ้น นโยบายด้านการชลประทานในพื้นที่ชุมชนบางแก้วที่ได้ผลน้อยมากตามความคิดเห็นของชุมชน และนโยบายในการส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ การควบคุมกำกับ และการแก้ไขความขัดแย้งต่างๆที่เกิดขึ้นดูเหมือนจะไม่ทันการและได้ผลในทางปฏิบัติค่อนข้างน้อยมาก

5) ปัญหาเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนและความตื่นตัวเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะทรัพยากรดินและป่าไม้ และการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น มีความหลากหลายและแตกต่างกันมากในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ บางชุมชนแต่มีส่วนน้อย มีความตื่นตัวค่อนข้างสูง อย่างกรณีชุมชนตะโหมด ในขณะที่ชุมชนบางแก้ว การมีส่วนร่วมและความตื่นตัวของชุมชนไม่เด่นชัด และเมื่อพิจารณาจากองค์กรส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลในการทำงานร่วมกับภาคชุมชนเพื่อกระตุ้นการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชนเองก็ค่อนข้างจำกัด

นอกจากปัญหาทั้ง 5 ข้อแล้ว ในปัจจุบันสามารถสรุปปัญหาที่สำคัญของทรัพยากรดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำการเกษตรบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาได้ ดังนี้

1) ปัญหาในสภาพของทรัพยากรดิน เนื่องจากพื้นที่ทะเลสาบสงขลา มีลักษณะภูมิประเทศที่แตกต่างกันออกไปตั้งแต่ ที่ราบสูงชัน จนถึงที่ลุ่มต่ำชายทะเล ซึ่งมีลักษณะของดิน วัตถุประสงค์กำเนิดดินและคุณสมบัติของดินแตกต่างกัน มีทั้งที่เหมาะสมและไม่เหมาะสมต่อการทำเกษตร และในขณะเดียวกันก็พบลักษณะดินที่เป็นปัญหาต่อการใช้ประโยชน์ทางการเกษตรแพร่กระจายทั่วไปในพื้นที่ทะเลสาบ ได้แก่ ดินเป็นทรายจัดประมาณ 88,697 ไร่ (1.76 % ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ) ดินกรดจัด พื้นที่ประมาณ 191,393 ไร่ (3.80 % ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ) ดินตื้น เป็นดินที่การระบายน้ำดี มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำพื้นที่ประมาณ 539,649 ไร่ (10.71% ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ) ดินเค็ม พื้นที่ประมาณ 10,397 ไร่ (3.80 % ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ) จะเห็นว่า ปัญหาในตัวของทรัพยากรดินเองเป็นปัจจัยที่จะส่งผลกระทบต่อการทำที่ดินไปใช้ประโยชน์และต้นทุนที่อาจเกิดขึ้นจากการนำที่ดินไปใช้

2) ปัญหาการพังทลายของดิน เป็นปัญหาหนึ่งที่มีความรุนแรงและมีความสลับซับซ้อนเชื่อมโยงกับปัญหาการทำลายพื้นที่ป่าไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพื่อการปลูกยางพารา พืชไร่หรือไม้โตเร็ว เพราะการใช้พื้นที่ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อการเกษตรของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ เพราะการทำเกษตรพื้นที่ไม่เหมาะสม มีความลาดชัน การชะล้างพังทลายสูง ทำให้ดินสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ กระทั่งต่อผลผลิตทางการเกษตรของเกษตรกร

3) ปัญหาการใช้ที่ดินไม่เหมาะสม การเพิ่มขึ้นของประชากร และการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ทำให้ความต้องการใช้ที่ดินทุกประเภทเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะทางด้านการเกษตร ในขณะที่พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับทำการเกษตรมีจำกัด ทำให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่า ซึ่งมีความลาดชันสูงและป่าชายเลน มาใช้ในการปลูกพืชและการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ เป็นการทำลายความสมดุลทางระบบนิเวศน์ ในขณะที่บริเวณดังกล่าวไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้เพื่อการเกษตร จึงเป็นการเร่งให้ทรัพยากรดินเสื่อมโทรมเร็วขึ้น เช่น การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพื่อการปลูกยางพารา พืชไร่หรือไม้โตเร็วบนเทือกเขาบรรทัด และการขยายตัวของ การเลี้ยงกุ้งกุลาดำบริเวณป่าโกงกางรอบ ๆ ทะเลสาบ

5. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน

ภูมิปัญญาชาวบ้านแถบลุ่มทะเลสาบสงขลามีความสำคัญและมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติมาตั้งแต่ในสมัยอดีตกาล โดยใช้ความรู้ความสามารถที่สั่งสมมา เสาะแสวงหา สร้างสรรค์ มาปรับให้สอดคล้องกับการดำรงชีวิต การดำรงชีวิตของมนุษย์ตามปกติจำเป็นต้องมีปัจจัยขั้นพื้นฐานคือ ปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ด้วยเหตุดังกล่าว จึงทำให้มนุษย์มีความพยายามเสาะแสวงหา เพียรศึกษาในด้านต่างๆ เพื่อที่จะได้มาซึ่งปัจจัยสี่ แล้วนำมาปรับใช้อย่างเหมาะสมและมีการสั่งสมประสบการณ์การเรียนรู้สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ยุคต่อยุค จนเกิดเป็นภูมิปัญญา นำไปใช้ประโยชน์ต่อชุมชน แล้วมีการพัฒนาขึ้นตามธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตที่ตนอาศัยอยู่ ให้ความสอดคล้องกลมกลืนซึ่งกันและกัน ในขณะเดียวกัน ก็มีการสั่งสมประสบการณ์ที่ได้สืบทอดต่อกันมาอีกชั้นเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนจนเกิดเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในเวลาต่อมา ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน จนกลายเป็นหนึ่งในวิถีชีวิตที่ยากจะแยกออกจากภูมิปัญญาด้านการทำมาหากินหรือการประกอบอาชีพได้ ดังคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารจดหมายเหตุ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาชาวบ้านจังหวัดนครศรีธรรมราช (2545) ได้กล่าวว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้านคือ วิธีการจัดการ วิธีการขึ้นนำ และการริเริ่มเสริมต่อของนักปราชญ์ในท้องถิ่นของแต่ละกลุ่มชนล้วนสั่งสมออกมาขึ้นจากความรอบรู้ ประสบการณ์ ผนวกด้วยญาณทัศนะ (ความเฉียบคมในการหยั่งเห็นที่ลุ่มลึกกว่าวิสัยทัศน์) เป็นรากฐาน” ดังนั้นภูมิปัญญาความรู้ทางด้านการประกอบอาชีพของชาวบ้านลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาจึงมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อระบบความคิด เป็นตัวกำหนด

พฤติกรรมให้มีการสร้างสรรค์ความรู้ขึ้นเพื่อการแก้ปัญหา จึงเกิดความคิดในการประดิษฐ์ คิดค้น เลือกใช้เครื่องมือ เกิดเป็นมรดกทางภูมิปัญญาชาวบ้านที่ใช้ในการประกอบอาชีพต่าง ๆ ดังนี้

การทำนา การทำนามีวิวัฒนาการมายาวนานและเป็นอาชีพหลักที่สำคัญยิ่งต่อชาวบ้านแถบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ที่ประกอบด้วยที่ราบลุ่มกว้างขวางมีแม่น้ำลำคลองและทะเลสาบไหลผ่านเป็นปัจจัยหลักที่เอื้อต่อการทำนาโดยเฉพาะจังหวัดพัทลุงที่ประกอบด้วยพื้นที่ราบลุ่มเป็นส่วนใหญ่จึงมีการประกอบอาชีพทำนามากที่สุด รองลงมาคือจังหวัดสงขลา และ จังหวัดนครศรีธรรมราช ตามลำดับ มรดกทางภูมิปัญญาชาวบ้านที่ใช้ในการทำนา คือ เครื่องมือเพื่ออำนวยความสะดวกในการใช้งานแบ่งได้เป็นหลายประเภทดังนี้

แกระหรือเครื่องมือเก็บข้าว ชาวบ้านบางท้องถิ่นเรียก “มัน” ตาแกระหรือคมแกระทำจากเหล็ก ส่วนกระदानแกระทำจากไม้เนื้อแข็ง เวลาใช้จะเอาแกระใส่เข้าไประหว่างนิ้วกลางกับนิ้วนาง ใช้นิ้วชี้กับนิ้วหัวแม่มือจับรวงข้าวมาทาบกับคมแกระจะได้รวงข้าวตามต้องการ

กระดั่ง เป็นภาชนะจักรสานลักษณะแบน มีหลายชนิด นิยมใช้ในลักษณะผัดร้อนข้าว ทำจากไม้ไผ่และหวาย กระดั่งมี 2 ลักษณะคือ “ดั่งมอน” มีลักษณะเป็นรูปกลมรีเหมือนรูปไข่ และ “ดั่งผัด” มีลักษณะเป็นรูปรีปลายมนแหลม

ครกถีบหรือครกเหยียบ เป็นเครื่องมือตำข้าวที่ชาวบ้านนิยมใช้กันเพราะประหยัดแรงงานกว่าตำด้วยไม้ตะลุมพุก วิธีใช้เอาข้าวเปลือกที่ตากแดดแล้วใส่ลงในครกถีบ ใช้เท้าเหยียบคั้นโยกและยกเท้ออก เด็ยยนกถีบจะลงไปกระทบข้าวตำไปเรื่อย ๆ จนได้ข้าวสารตามต้องการ

ในอดีต ชาวบ้านใช้สัตว์ในการไถนาโดยใช้วัวคู่ เริ่มตั้งแต่ไถคราด ปักดำ จนถึงเวลาเก็บเกี่ยว และการลำเลียงข้าวมาเก็บไว้ที่ลอมข้าวหรือฉางข้าว นำข้าวไปนวด และตำข้าว แล้วนำมาหุงหรือแปรสภาพเป็นแป้งเพื่อทำประโยชน์อย่างอื่น ชาวบ้านจึงให้ความสำคัญต่อข้าวที่ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ ทำให้เกิดความเชื่อเกี่ยวกับข้าวว่า เป็นธัญญาหารที่มีพระคุณต่อมนุษย์ อีกทั้งยังแสดงถึงการเคารพบูชาข้าว จึงเกิดพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การทำขวัญข้าว การบูชาแม่โพสพ พิธีการทำบุญกองข้าวเลี้ยง(คือการนำข้าวเปลือกมาถวายวัด) เป็นต้น การแสดงออกดังกล่าว นอกจากเป็นการเคารพต่อพืชที่มีคุณค่าแล้ว ยังเป็นการสร้างความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกัน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกัน เป็นพลังที่ทำให้สังคมเข้มแข็งอีกด้วย

การทำนาเกษตรโดยเฉพาะการทำนาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทย ทั้งด้านขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม ได้สร้างความผูกพันกับคนไทยไว้อย่างลึกซึ้ง เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ “ข้าว” สะท้อนให้เห็นถึงความแนบชิดระหว่างข้าวกับคนไทยมาช้านานตั้งแต่โบราณกาล การทำนาในประเทศไทยโบราณเป็นระบบพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก ซึ่งจัดเป็นระบบที่เหมาะสมในขณะนั้น การบริหารกิจการแบบชวาณาใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้ผลิตเพื่อแสวงหากำไร แต่หลังจากการพัฒนาด้านการเกษตรในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมาซึ่งอยู่ภายใต้เป้า

หมายที่จะใช้ผลผลิตและทรัพยากรจากการเกษตรเป็นฐานในการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม นั่นคือนโยบายรัฐที่กำหนดให้ชนบทเป็นแหล่งทรัพยากร แรงงาน และผลผลิตราคาถูก เพื่อทำรายได้เข้าประเทศ และนำรายได้เหล่านั้นมาเตรียมโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อรองรับการเจริญเติบโต และการพัฒนาอุตสาหกรรมในเมือง (ยศ สันตสมบัติ, 2539) ดังนั้นในช่วงไม่กี่ปีมานี้ การทำนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่มีการชลประทานเข้าถึงได้มีการส่งเสริมให้มีการทำนาสองครั้งต่อปี คือทำทั้งนาปีและนาปรัง ทำให้เทคนิคการทำนามีการเปลี่ยนแปลงมาอาศัยวิธีการของ การปฏิวัติเขียว ได้แก่การใช้ข้าวพันธุ์ปรับปรุงจากสถานีวิจัย การใช้ปุ๋ยเคมี การใช้รถไถเดินตาม และรถไถสี่ล้อ รวมทั้งวิธีการเก็บเกี่ยวที่ใช้รถเก็บเกี่ยวขนาดใหญ่ที่สามารถนวดข้าวไปพร้อมในตัวละครที่เก็บเกี่ยว ในขณะที่เดียวกันบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลายังเป็นพื้นที่เขตที่ได้รับผลจากการส่งเสริมการทำสวนยางพันธุ์ดีทดแทนยางพื้นเมืองโดยได้รับทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง และเป็นพื้นที่ที่มีการกล่าวถึงโครงการพัฒนาเชิงบูรณาการในระดับลุ่มน้ำมากที่สุดในประเทศไทยพื้นที่หนึ่งมาตั้งแต่เริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (2530-2534) จนถึงปัจจุบัน (วัฒนา สุภัคศิลป์ และศุภิมา นวศ์สุภาพ, 2539)

การทำสวนผลไม้ ชาวบ้านยังมีการทำสวนผลไม้ที่อาศัยการพึ่งธรรมชาติเป็นหลัก โดยการใช้ทำสวนแบบผสมผสานหรือ“สวนสมรม” การทำสวนดังกล่าวนี้จะประกอบด้วยผลไม้หลัก 2-3 ชนิด เช่นจำปาตะ พุเรียน หรือละมุด เป็นผลไม้พื้นเมืองที่มีมานานแล้ว จากนั้นก็ปลูกพืชอื่นๆ เข้าเสริมในพื้นที่ว่างของสวน เช่นลางสาด กล้าย มะละกอ ส้มโอ เป็นต้น การทำสวนลักษณะนี้ทำให้ชาวบ้านที่ปลูกมีการดูแลพืชพันธุ์ในสวนอย่างสม่ำเสมอตามฤดูกาลที่ผลไม้แต่ละชนิดให้ผลผลิต อีกทั้งยังเป็นการรักษาดินมิให้เสื่อมสภาพจากการปลูกพืชชนิดเดียวอีกด้วยซึ่งแตกต่างจากการทำสวนแผนใหม่ที่เน้นการปลูกพืชชนิดเดียวและต้องมีการดูแลทุกขั้นตอน

การทำไร่ ชาวบ้านมีการทำไร่ 2 ลักษณะคือ การทำไร่ที่ปลูกพืชชนิดเดียวบนที่ดินว่างซึ่งไม่มีพืชชนิดอื่นปน เช่น การทำไร่มัน ไร่พริก ไร่อ้อย เป็นต้น กับอีกลักษณะหนึ่งคือ การทำไร่ในขณะที่พืชหลักยังไม่ให้ผลผลิต เช่น พุเรียน เงาะ ยางพารา เป็นต้น ชาวบ้านได้นำพืชชนิดอื่นมาปลูกลงในพื้นที่ว่างระหว่างแถวของพืชสวนเหล่านั้น เช่น ถั่ว มะเขือ สับปะรด ทำให้สามารถใช้พื้นที่ของตนในการปลูกพืชให้ได้ประโยชน์สูงสุดในขณะที่พืชหลักยังไม่ให้ผลผลิต

การประมง เนื่องจากชุมชนแถบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามีสภาพพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรสัตว์น้ำนานาชนิด ดังนั้นการที่จะได้มาซึ่งสัตว์น้ำต่างๆ นั้น ชาวบ้านจึงต้องมีภูมิปัญญาในการเรียนรู้ธรรมชาติของสัตว์น้ำ จึงก่อให้เกิดอาชีพประมง ซึ่งปรากฏอยู่ทั่วไปรอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เช่น ชายทะเล ที่ราบ ทะเลสาบ ในการจับสัตว์น้ำชาวบ้านได้ประดิษฐ์เครื่องมือต่างๆ ใช้จับสัตว์น้ำเช่น ชนาง โมระ อวน โพงพาง แเนต ทุ่น ฉมวก เบ็ดสวิง ลัน ไช ลุ่ม ฯลฯ โดยใช้วัตถุที่หาได้ในท้องถิ่น ได้แก่ ไม้ไผ่ หวาย เป็นต้น อีกสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญในการประมงคือ เรือ ซึ่งมีตั้งแต่เรือขุดจากต้นไม้ หรือเรือที่ได้จากการทำโครงแล้วนำไม้แผ่นนำมาประกอบกัน ส่วนมากจะใช้ไม้เนื้อแข็งที่มีความแข็งแรงทนทาน ก่อนนำเรือออก

ไปใช้งานได้มีคติความเชื่อและโชคลาง เช่น การนำเรือลงน้ำครั้งแรกห้ามนำลงน้ำในวันพุธเชื่อว่า จะเกิดเหตุร้าย ควรนำลงน้ำวันเสาร์เพราะเป็นวันมงคลในการทำมาหากินทางน้ำ แม้แต่การต่อ เรือก็ให้ความสำคัญแก่วันที่ต่อด้วย เช่น เริ่มต่อวันจันทร์มีลาภ วันพฤหัสบดีจะมีชัย วันศุกร์จะ สำราญ วันเสาร์จะทำการค้าขึ้นหากินสะดวก

นอกจากนี้ภูมิปัญญาชาวบ้านยังใช้ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้มีความสมดุลและยั่งยืน จากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เป็นทะเลสาบมีแม่น้ำลำคลองและป่าชายเลน ทำให้แถบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาอุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลายได้แก่ สัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ปีก เป็นต้น ภูมิปัญญาชาวบ้านในการที่จะรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ให้นานที่สุด ก่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดชั่วลูกชั่วหลาน ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้สะท้อน ออกมาในรูปแบบของการศึกษา สภาพธรรมชาติ สภาพแวดล้อม ธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของ ชีวิตที่ต้องเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เช่น การสังเกตปรากฏการณ์ธรรมชาติเกี่ยวกับสภาพลมฟ้า อากาศ ทิศทางลม เพื่อดูว่า ฤดูใดควรออกเรือหรือไม่ควรออกเรือ ทำให้สามารถคาดเดาได้ว่า ถ้าออกทะเลจับกุ้งหรือปลาจะได้หรือไม่ การสั่งสมและถ่ายทอดภูมิปัญญาในลักษณะนี้ เป็น เครื่องบ่งชี้ให้เห็นว่า ชาวบ้านแถบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลารู้จักใช้ฤดูกาลที่เหมาะสมในการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมได้เป็นอย่างดี และยังเป็นการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติอีกทางหนึ่ง (คำนวน นวลสนอง, 2541) —

การเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาชาวบ้าน วิถีชีวิตของชาวบ้านแถบลุ่มน้ำทะเลสาบ สงขลา มีความผูกพันกับธรรมชาติมาตั้งแต่ครั้งอดีต มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้อง ถิ่นนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์สอดคล้องกับการดำรงชีวิต โดยที่สิ่งแวดล้อมและสภาพธรรม ชาติยังคงอยู่อย่างสมบูรณ์ไม่เสียหาย ซึ่งวิถีการดำเนินชีวิตเช่นนี้ ได้สืบทอดคงอยู่มาหลายชั่วอา ยุคนจนกลายเป็นภูมิปัญญาที่ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติกันตลอดมา เนื่องจากสภาพสังคมในปัจจุบัน ที่มีการพัฒนาขึ้น สังคมอุตสาหกรรมเข้ามาแทนที่สังคมเกษตรกรรมที่มุ่งเน้นในเรื่องของการค้า ขายเป็นสำคัญ การผลิตที่เน้นปริมาณที่มาก ตอบสนองความต้องการของตลาดที่มีขนาดใหญ่ ระบบของตลาดและระบบของเงินตราเข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตมากขึ้น จนทำให้สภาวะทาง เศรษฐกิจเกษตรกรรมที่ใช้ยังชีพในชุมชนต้องเปลี่ยนไปสู่เศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมที่มุ่งแต่ ปริมาณการผลิตจำนวนมากเพื่อตอบสนองปริมาณความต้องการของตลาด นับวันยิ่งทวีมากขึ้น อย่างต่อเนื่อง จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาโดยเฉพาะภูมิ ปัญญาชาวบ้าน จากความเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม ระบบการแข่งขันที่รุนแรงทางการ ตลาด ระบบทุนนิยมจึงเข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก ดังนั้นเงิน จึงเข้ามาทำให้ระบบวิถีชีวิตภูมิปัญญาชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากพอสรุปได้ดังนี้ (คำนวน นวลสนอง, 2541)

การพัฒนาด้านอุตสาหกรรม นำมาซึ่งกระบวนการผลิตแบบใหม่ที่เน้นประสิทธิภาพ ความต้องการทางด้านวัตถุดิบจึงมีมาก ทำให้ชาวบ้านต้องเร่งการหาวัตถุดิบให้มากขึ้น ดังเช่น

การทำงาน เมื่อความต้องการของผลผลิตมากขึ้น ชาวบ้านจึงต้องอาศัยเครื่องทุ่นแรงที่อาศัยพลังงานเข้ามาเกี่ยวข้องคือ รถไถ การใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิต สนองความต้องการของตลาด และจำเป็นต้องจ้างแรงงานในทุกขั้นตอน ผนวกกับสภาวะฝนฟ้าที่ไม่ตกตามฤดูกาล ป่าไม้ถูกทำลาย เป็นเหตุให้ชาวบ้านต้องขาดทุนอย่างต่อเนื่อง ทำให้สังคมชาวนาเกิดการล่มสลาย ภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการทำนาจึงถูกกลืนเลื่อนไปในสังคมยุคอุตสาหกรรม ผลพวงของระบบอุตสาหกรรมยังทำให้การทำสวนทำไร่แนวใหม่ คือ การปลูกชนิดเดียว แทนการปลูกแบบผสม ซึ่งต้องดูแลทุกขั้นตอนเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ ทำให้เกษตรกรจำเป็นต้อง ซื้อพันธุ์ ซื้อปุ๋ย สารปราบศัตรูพืช และเครื่องมือในราคาสูงรวมถึงค่าวิชาความรู้ที่ต้องใช้เงินซื้อแทนที่จะเป็นการสอนแบบให้เปล่าดังเช่นในอดีต แต่ต้องขายผลผลิตทางการเกษตรออกไปในราคาต่ำกว่าทุน ผลที่ตามมาคือ ปัญหาภาวะขาดทุน ก่อให้เกิดหนี้สิน จนทำให้สังคมเกษตรเกิดความแตกแยกในที่สุด

นอกจากนี้การรักษาพยาบาลด้วยสมุนไพร ในปัจจุบันระบบวิทยาศาสตร์ทางการแพทย์ได้เข้ามามีบทบาทต่อการรักษาโรคมากขึ้น โดยมากยารักษาโรคแผนปัจจุบัน จะผลิตจากสารเคมี ซึ่งมีฤทธิ์ตกค้างภายในร่างกายแต่ด้วยประสิทธิภาพในการรักษาโรคที่เห็นผลรวดเร็ว ทำให้ผู้คนหันไปรักษาโรคด้วยการแผนปัจจุบันมากขึ้น จนลืมความสำคัญของสมุนไพรที่เป็นมรดกของภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ รวมทั้งตำรายาต่างๆ ที่ได้บันทึกไว้ขาดการสืบทอด จึงเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้ตำรายากลางบ้านถูกทอดทิ้งจนสูญหายไปกับกาลเวลา ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ถูกครอบงำด้วยสังคมยุคใหม่ ทำให้อารยธรรมเมืองหลวงเข้ามามีบทบาทในชุมชนนำสินค้าที่ผลิตด้วยกรรมวิธีสมัยใหม่เข้ามาสู่ชุมชน ทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องปรับตัวตามกระแสของวัฒนธรรมตะวันตก การแต่งกาย การใช้ภาชนะ เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ที่ทำจากวัสดุสังเคราะห์จำพวกพลาสติก โยสังเคราะห์ อลูมิเนียม ทำให้ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากธรรมชาติถูกลดความสำคัญลง แต่ยังไม่ถึงขั้นสูญหาย จนมีกลุ่มชาวบ้านได้เล็งเห็นถึงคุณค่าความสำคัญของหัตถกรรมพื้นฐานจึงมีแนวคิดตั้งกลุ่มหัตถกรรมขึ้นมาเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านให้คงอยู่ ดังเห็นได้หลายๆ ที่ ได้แก่ กลุ่มจักสาน กลุ่มทอผ้า กลุ่มเครื่องปั้นดินเผา โดยใส่แนวคิดในการสร้างสรรค์รูปแบบต่างๆ ให้สอดคล้องกับยุคสมัย จนทำให้ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมยังคงอยู่จนถึงปัจจุบันเนื่องจากการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย เช่นเดียวกับปัจจุบันมีการสร้างบ้านแบบสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกทั้งสิ้น จนทำให้การสร้างบ้านแบบดั้งเดิมถูกลดความสำคัญลงจนเกือบสูญหาย อีกปัจจัยหนึ่งคือ สภาพภูมิศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงไป ปัจจุบันการตัดไม้ทำลายป่ามีมากขึ้น ไม่มีการปลูกใหม่ทดแทน ทำให้ต้นไม้มีน้อย การสร้างบ้านจึงหันไปเรียนรู้กรรมวิธีการสร้างแบบตะวันตกแทน จนทำให้ขาดผู้สืบทอดภูมิปัญญาการสร้างบ้านแบบดั้งเดิม จนต้องมีการอนุรักษ์บ้านทรงไทยเพื่อเป็นมรดกทางภูมิปัญญาให้คนรุ่นหลังเห็น ภายใต้การสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

จากวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ผูกพันกับธรรมชาติ มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างสอดคล้อง ประสานรู้จักการนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นนำ

มาใช้ให้เกิดประโยชน์ รู้จักพึ่งพาตนเอง จนเรียกว่า “ภูมิปัญญา” ซึ่งเป็นทุกสิ่งทุกอย่างของชีวิต จนกระทั่งสังคมยุคอุตสาหกรรมยุคใหม่เข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตชาวบ้านเป็นอย่างมากที่จะแยกออกจากกันได้ การพัฒนาที่เปลี่ยนแปลงโดยใช้ระบบทุนนิยม คือ การใช้เงิน จนทำให้วิถีชีวิตชาวบ้านจากที่เคยพึ่งพาซึ่งกันและกัน กลายเป็นเห็นแก่ตัวจนเกิดการแตกสลายทางความสัมพันธ์อย่างไม่น่าเชื่อ ในด้านสิ่งแวดล้อมผลจากสังคมอุตสาหกรรมทำให้โรงงานเร่งผลิตมลพิษมากกว่าผลผลิต น้ำเสียถูกปล่อยลงดิน ลงทะเลสาบ จนทำให้ส่งผลกระทบต่อชีวิตสัตว์ และพืช ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ทั้งชาวบ้าน ภาครัฐ และเอกชน ควรร่วมมือกันสร้างสรรค์ฟื้นฟูร่วมมือส่งเสริมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาชาวบ้านให้คงอยู่คู่ท้องถิ่นต่อไป